

Učinak terapije pokretom i plesom kod djece u autističnom spektru

Antonija Blažević, univ. spec. art. therap.

Osijek, Hrvatska

antonija.blazevic19@gmail.com

Sažetak

Ova studija slučaja predstaviti će učinak terapije pokretom i plesom na razvoj komunikacije, smanjenje autoagresije i uspostavljanje kontakta očima kod djece s poremećajima iz autističnog spektra (PAS). PAS je vrlo složen neurorazvojni poremećaj koji pokriva sve aspekte djetetove ličnosti (komunikaciju, motoričke sposobnosti, ponašanje i učenje).

Osobe s autizmom imaju problema s razumijevanjem onoga što drugi ljudi misle i osjećaju. Zbog toga im je teško izraziti se riječima, gestama, izrazima lica i dodirom.

Budući da je terapija pokretom i plesom temeljena na neverbalnom načinu komunikacije, uspješan je terapijski modalitet za djecu s poremećajem iz autističnog spektra, a čije ponašanje je neverbalno. Kroz ples i pokret uspješno se mogu izraziti, a promatrajući svoje obrasce pokreta, djeca ih mogu razumjeti.

Istraživanje je izvedeno metodologijom studije slučaja u trajanju od 30 seansi, a provela ga je studentica terapije pokretom i plesom s autističnom djevojčicom (5 godina).

Autistična djevojčica je potpuno neverbalna, izražene autoagresije. Djevojčica pretežno koristi ruke za pokret, specifično uvijek na istome mjestu u plesnom studiju. Iako ostvaruje kontakt očima, u početku se on razmjenjuje samo preko ogledala. Seanse su se odvijale jednom tjedno uz razne tehnike terapije pokretom i plesom.

Rezultati ovog istraživanja pokazali su pozitivan učinak terapije pokretom i plesom na razvoj komunikacije i smanjenje autoagresije kod djevojčice u autističnom spektru. Kontakt očima je ostvaren bez uporabe ogledala. Ujedno

je ostvaren i mali pomak u verbalnoj komunikaciji. Autoagresija je smanjena, ostvarena je mobilnost cijeloga tijela te je djevojčica osvijestila osjećaj prostora u kojemu su se izvodile seanse.

Ključne riječi: autizam, terapija pokretom i plesom, djeca, autoagresija, (verbalna i neverbalna) komunikacija

1. Uvod

Moći osvijestiti pokret, odnosno osvijestiti tijelo i uskladiti ga s umom, bit je terapije pokretom i plesom. Tijelo i um su neodvojivi. Osnovna premisa terapije pokretom i plesom je da pokret tijela odražava unutarnja emocionalna stanja i da promjena pokreta može dovesti do promjena u psihi te time promicati zdravlje i rast. Pomaganje osobama – onima bez prethodne dijagnoze i osobama s emocionalnim ili mentalnim oštećenjima i fizički ili mentalno hendikepiranima – da ponovno steknu osjećaj cjelovitosti doživljavajući temeljno jedinstvo tijela, uma i duha krajnji je cilj terapije pokretom i plesom (Levy, 1988).

Terapija pokretom i plesom (DMT) je kreativna terapija koja koristi različite oblike umjetničkog izraza u svrhu terapeutskog djelovanja i klijentu nudi mogućnost nalaženja drugačijeg, neverbalnog načina izražavanja. Posebno je pogodna za otkrivanje nesvjesnog koje se krije iza jezika. U DMT-u fokus nije na rezultatu, kao što je to koreografija, već na unutarnjem kreativnom procesu usmjerenom na nove uvide ili ponašanja.

Ono po čemu se terapija pokretom i plesom razlikuje od ostalih terapija je kreativni način korištenje tijela uspostavljanjem ravnoteže između tijela i uma. Ne postoji psihičko stanje koje se ne odražava na tijelo, kao što ne postoji fizičko stanje koje ne utječe na um. Jedinstvom tijela, uma i duha DMT svima daje osjećaj cjelovitosti. Tijelo podrazumijeva „pražnjenje energije putem muskularno-skeletalnih odgovora na podražaje koje prima mozak”; um „mentalne aktivnosti kao što su pamćenje, imaginacija, percepcija, pažnja, procjena, zaključivanje i donošenje odluka”, a duh na „subjektivno doživljeno stanje osjećaja tijekom plesanja ili empatijskog promatranja plesa” (Hanna, 2007).

2. Metode

Ovo istraživanje provedeno je kao deskriptivna studija slučaja s autističnom djevojčicom. Kada je istraživanje počelo djevojčica je imala 5 godina. Živi u obitelji s roditeljima i starijim bratom (9 godina). Redovito ide u vrtić s vršnjacima

koji nisu u autističnom spektru. Pohađa terapije neurofeedbacka, radnu terapiju, logopedski tretman i terapijsko jahanje. Polazi i plesni tečaj s grupom djece u plesnom studiju. Roditelji aktivno i brižno prate sve njezine aktivnosti.

Ne govori, komunicira samo pokretima ruku i karticama sa simbolima koje pokazuju njezine potrebe. U trenucima nezadovoljstva izrazito je autoagresivna. Pokreti tijela, a pogotovo ruku, su joj tvrdi. Sposobna je uspostaviti kontakt očima s osobama koje dobro poznaje, no na početku istraživanja sa specijalizanticom terapije pokreta i plesa kontaktirala je pogledom samo preko ogledala. Razumije upute, voli biti među djecom i voli slušati priče.

Ova studija slučaja temelji se na 30 terapijskih sesija provedenih u razdoblju od rujna 2018. do srpnja 2019. Sesije su se odvijale u plesnoj dvorani, jednom tjedno i trajale 30 do 45 minuta.

Cilj je bio istražiti učinke terapije plesom i pokretom na djecu s poremećajima iz autističnog spektra (PAS).

Konkretnije, ciljevi su bili:

- istražiti može li terapija pokretom i plesom smanjiti autoagresiju kod djece s PAS-om,
- vidjeti može li se uz pomoć terapije plesom i pokretom poboljšati verbalna komunikacija djece s PAS-om,
- provjeriti može li dijete s PAS-om nakon intervencija terapije pokretom i plesom uspostaviti kontakt očima bez zrcala,
- promatrati pomaže li terapija pokretom i plesom djetetu s PAS-om da koristi cijelo tijelo u prostoru.

U skladu s postavljenim ciljevima izvedena je hipoteza: *terapija pokretom i plesom je učinkovita intervencija u liječenju djece s poremećajima iz autističnog spektra.*

Tijekom DMT intervencija korištene su različite tehnike, poput zrcaljenja, oponašanja, polariteta, upotrebe rekvizita i korištenja glasa kao produžetka pokreta.

2.1. Opis intervencija

Intervencija 1:

Zrcaljenje i uspostavljanje kontakta očima

Zrcaljenje je tehnika koja se u gotovo svakoj seansi koristi u terapiji pokretom i plesom. Dvije osobe stoje jedna naspram druge i jedna zrcali pokrete druge. Čini se kao da osoba vidi sebe u zrcalu, ali zapravo vidi svoje pokrete kako ih izvodi druga osoba (Payne, 2006). Ovaj proces poboljšava socijalno razumijevanje, povjerenje i gradi odnos između pojedinca i terapeuta.

Vježbom zrcaljenja uspostavljena je uvodna rutina s djevojčicom. Tijekom uvodnog rituala stajale su ispred ogledala jedna pored druge i terapeutkinja je zrcalila djevojčicu. Ovaj ritual se sastoji od ponavljanja različitih gestikulacija licem i rukama uz lagano ljuljanje (Slika 1).

Slika 1: Uvodna rutina pred zrcalom

Tehnikom zrcaljenja njezinih pokreta u uvodnom ritualu uspostavljeno je povjerenje i čvrsta veza. Djevojčici je bilo iznimno važno da ju terapeutkinja zrcali. U početku se kontakt očima uspostavljao samo kroz ogledalo, ali je bio jasan i izravan. S vremenom je kontakt pogledom sa zrcala prešao na kontakt oči u oči.

Intervencija 2:

Igra i razigranost

Igra pomaže djeci u razvoju grube i fine motorike, jezičnih i komunikacijskih vještina, vještina razmišljanja i rješavanja problema, kao i društvenih vještina. Poremećaj iz autističnog spektra može utjecati na razvoj igre. Djeca s poremećajem iz autističnog spektra uživaju u igri, ali im neke vrste igre mogu biti zahtjevne. Obično su u igri vrlo ograničena, igraju se samo malim brojem igračaka ili ponavljaju igru.

Teorija razvojnog pokreta Veronike Sherburne ima presudnu ulogu u razumijevanju igre kod djece. Središnje mjesto u njezinoj teoriji je uvjerenje da je odnos prema sebi i prema drugima ključan za zadovoljavajući razvoj svih nas (Sherborne, 1990). Sherborne svoj pristup razvojnog pokreta temelji uglavnom na Labanovoj teoriji i vlastitom iskustvu rada s djecom s intelektualnim poteškoćama.

Ovom vrstom intervencije gradi se socijalna interakcija u igri s drugima, posebice zbog nemogućnosti verbalne komunikacije.

Uvodna rutina bila je izvrsno polazište. Budući da je rutina bila koncentrirana na pokrete rukama i grimase, terapeutkinja je polako počela dodavati pokrete nogu. Isprva je to bio mali korak naprijed ili natrag koji je djevojčica slijedila i ne primijetivši. S vremenom se to pretvorilo u igru „lovice” u kojoj djevojčica zanemaruje rutinske pokrete. Postala je to igra slijeđenja vođe, gdje se uloga vođe izmjenjivala.

U ovoj intervenciji, uz povremeno ohrabrivanje i motiviranje, djevojčica je pokazala najveću razinu uključenosti, te dulju usredotočenost i pažnju nego inače. Time je dala do znanja da joj je intervencija iznimno zanimljiva i poticajna te da korištenje plesnih igara u terapijske svrhe dovodi do većeg interesa i pažnje.

Intervencija 3: Glas - produžetak pokreta

Cilj dodavanja glasa pokretu je potaknuti djevojčicu da govori i izražava emocije. Postupno se emocija ljutnje preusmjerava u glas umjesto u samoagresiju.

Terapeutkinja je koristila glas u uvodnom ritualu radi dodavanja glasa pokretu. Na kraju svake fraze dodan je glas kao produžetak pokreta. Primjerice, dugo izgovaranje samoglasnika „A” priključeno je dugom pokretu ruke. Djevojčica je pristala provesti danu uputu, ali se sve svelo na otvaranje usta bez ispuštanja glasa (Slika 2).

Koristeći riječ „mama”, u uvodnom ritualu uspjela je svom pokretu dodati dugo „A”. Glas se čuo samo na riječi mama, što je pokazivalo odobravanje i zadovoljstvo izvedbom rutine, ali i njezinu čvrstu vezu s majkom.

Dok je pokretu dodavala glas usredotočila bi se na svoju sliku u zrcalu. Ponekad bi samoinicijativno sjela pred ogledalo i pokušala progovoriti. Izgledalo je i zvučalo kao mumljanje. Izvodila je razne geste ustima i licem; ponekad bi

Slika 2. Pokušaj izgovaranja samoglasnika uz pokret

pogledala terapeutkinju i nešto kratko promrmljala. To je, prema majčinih riječima, radila samo na terapiji pokretom i plesom, i kod svog logopeda.

U ovom stadiju nismo uspjeli napredovati dalje od samoglasnika „A”.

Intervencija 4:

Korištenje rekvizita

Rekviziti se prvenstveno koriste kao alat za samoregulaciju djeteta, a povremeno i kao pozitivna potpora određenim ponašanjima. Interakcije s objektima koji pozivaju na ponavljanje, obrazac i sličnost u kombinaciji s bojom i ritmom redovito se koriste kao metode za smanjenje anksioznosti kod djece s PAS-om (Keay-Bright, 2006).

U ovom istraživanju svrha rekvizita bila je poticati znatiželju i svijest o tijelu. Kako bi se potaknula potpuna svijest o tijelu, djevojčici su ponuđeni senzorni predmeti različitih tekstura i boja. Neki od tih predmeta uključivali su balone, šalove, razne udaraljke, klupka vune, meke loptice za jastuke, loptice za stres, umjetnički pribor, plišane igračke, dječje plašteve i tako dalje.

Kad bih kutiju s rekvizitima stavila pred nju, djevojčica je ne bi htjela ni pogledati. Nije obraćala pozornost na rekvizite, kao da su nevidljivi.

Počela bi istraživati kutiju tek kada bi terapeutkinja koristila rekvizite poput zvečki i zvončića. Prvo što je izvadila bio je šal. Nije dugo zadržavala pozornost na šalu, pa je terapeutkinja uzela drugi šal i pokušala ju potaknuti na interakciju praveći pokrete sa šalom. Djevojčica je zrcalila te pokrete.

Imala je poteškoća u skakanju s obje noge i s jedne noge na drugu, pa su korištene strunjače da bi je potaknule na skok. Strunjače su bile postavljene po prostoru kao poligon. Skočila bi samo ako bi držala terapeutkinju za ruku. Za skok joj je trebao oslonac i sigurnost. Djevojčica nije voljela izvoditi ovu intervenciju, ali nije ispoljavala autoagresiju i otpor tijekom izvođenja, što je pokazivalo njen osjećaj sigurnosti u seansi s DMT terapeutkinjom i njezinu potrebu za ohrabrenjem u pokušaju istraživanja.

Intervencija 5:

Polariteti

Pod utjecajem Jungove teorije, Whitehouse, DMT terapeutkinja, ističe važnost polariteta i njegovog učinka na um i tijelo. Whitehouse iznosi da ništa nije crno-bijelo i da nedonesene odluke ostaju u našem nesvjesnom umu i vuku nas u različitim smjerovima (Levy, 1988).

Polariteti su postignuti igrom „pleši i stani”. Budući da je djevojčica pohađala tečaj plesa s drugom djecom, igra joj je bila poznata. Nije sudjelovala u igri na satu plesa, drugu je djecu samo promatrala.

Budući da je ova plesna igra uključivala glazbenu podlogu (instrumentalna glazba s gitarama i klavirom), kad je glazba zasvirala, odmah je obratila pažnju. U jednom dijelu pjesme treba mirno stajati, dok se u drugom dijelu treba kretati. Stoga je prvi polaritet bio mirovanje ili hodanje. Nakon toga su se postupno dodavali drugi različiti polariteti s različitom glazbenom podlogom. Neki od korištenih polariteta bili su: kretanje gore-dolje, pomicanje samo ruku (gornji dio tijela) ili pomicanje samo nogu (donji dio tijela), pokreta širenja i skupljanja na podu.

Ovom intervencijom je postignuto kretanje cijelog tijela i veća svijest o tijelu.

Intervencija 6:

Smanjenje autoagresije

Djeca s poremećajem iz autističnog spektra ne izražavaju nužno ljutnju, strah, tjeskobu ili frustraciju poput druge djece. Ponekad te osjećaje mogu izraziti agresivnim ponašanjem prema drugoj djeci. Ponekad su agresivni prema sebi, pokazuju autoagresiju - udaraju, bacaju predmete ili se ozljeđuju (lupanjem glavom, štipanjem, čupanjem i tako dalje).

Djeca s PAS-om mogu se ponašati agresivno ili se ozlijediti jer:

- imaju problema s razumijevanjem onoga što se oko njih događa (naprimjer, što drugi ljudi govore ili neverbalno komuniciraju),
- ne mogu izraziti vlastite želje i potrebe (primjerice, da ne žele izvoditi neku aktivnost ili da žele određeni predmet),
- vrlo su tjeskobni i napeti,
- su senzorno hipersenzibilni (npr. na buku ili imaju potrebu za stimulacijom),
- žele izbjeći stresne situacije ili aktivnosti.

transfer

Razumijevanje uzroka djetetova samoozljeđivanja i agresije može pomoći u promjeni ili smanjenju takvog ponašanja. Prepoznavanjem i razumijevanjem „okidača” agresivnog ili autoagresivnog ponašanja, možemo izbjeći situacije koje dovode do njega i naučiti dijete da izražava potrebe na pozitivniji način.

Već je spomenuto da djevojčica u ovoj studiji slučaja izražava nezadovoljstvo i ljutnju kroz autoagresiju, snažnim udarcem šakom u prsa. Ponekad bi to bio negativan odgovor na postavljene joj zahtjeve, ali ponekad bi to bio izraz bespomoćnosti. Ispitano je nekoliko intervencija kako bi se njezina agresija preusmjerila prema van.

Prva intervencija bila je preusmjeravanje udarca sa sebe na neki predmet, poput jastuka ili prostirke. Kad je bila u takvom stanju, ponuđen joj je jastuk, ali to je rezultiralo još većom agresijom. Ponekad bi uzela jastuk i bacila ga na pod, ali ni tada agresija nije jenjavala. U tim trenucima terapeutkinja bi otišala do ogledala i počela izvoditi uvodnu rutinu, kojoj bi se djevojčica pridružila i tako se smirila. Uvodna rutina bila je sigurno mjesto kojemu se uvijek vraća u trenucima frustracije i napetosti.

3. Rezultati i rasprava

Prvi analizirani **podaci odnosili su se na uspostavljanje kontakta očima** s autističnom djevojčicom bez ogledala. Tijekom prve seanse djevojčica je kontakt očima sa specijalizantičom terapije

pokretom i plesom ostvarivala samo preko zrcala, a podaci pokazuju da je kontakt očima uspostavljen sredinom procesa te u zadnjoj seansi. U prvom intervjuu majka je izjavila da djevojčica može uspostaviti kontakt očima samo s ljudima uz koje se osjeća sigurno i opušteno. I asistentica je izjavila da je u početku imala poteškoća s uspostavljanjem kontakta očima, no s vremenom je stekla povjerenje djevojčice i uspjela to ostvariti.

Prema tome, možemo potvrditi tvrdnju Hannah (2001) da su vrijeme i povjerenje izuzetno važni za uspostavljanje kontakta očima. Kontakt očima je neverbalna vještina koju mnoga djeca s poremećajima iz autističnog spektra ne razvijaju prirodnim putem. Zapravo, djeca s autizmom osjećaju nelagodu gledajući vas direktno u oči ili ne razumiju koliko vas pozorno trebaju gledati, stoga treba obratiti pažnju da ovu vještinu dijete gradi postupno (2001).

Pregledom i analizom **podataka koji se odnose na svijest o cijelom tijelu u prostoru** uočen je postupni porast ovih vrijednosti. Keay-Bright (2006) objašnjava kako djeca s PAS-om redovito koriste interaktivne objekte koji navode na ponavljanje, uzorak i sličnost u kombinaciji s bojom i ritmom, kao metode za smanjenje anksioznosti.

Možemo zaključiti da korištenje rekvizita smanjuje anksioznost i na taj način omogućuje djetetu s PAS-om da postane svjesnije svog tijela (Keay-Bright, 2006).

Dnevnik s prve seanse pokazuje da je djevojčica cijelu seansu provela pred ogledalom. Koristila je samo gornji dio tijela koji je bio u uspravnom položaju. Ruke je ograničeno pokretala blago ih njišući slijeva nadesno.

Pri sredini terapijskog procesa djevojčica je koristila cijelo tijelo u intervencijama koje ne uključuju ogledalo. Tako je ušla u prostor i počela ga koristiti i istraživati. Pritom bi se ogledalu vraćala kad nije bila raspoložena za intervencije. Na početku i na kraju seanse, sredinom terapijskog procesa, vraćala se ogledalu na ustaljeni obrazac – uvodni ritual.

U završnoj sesiji uvodni ritual još uvijek se izvodi ispred ogledala, dok su sve ostale intervencije izvođene u prostoru. Djevojčica u potpunosti koristi cijelo tijelo. Koristi i niske i visoke razine prostora. Iako koristi cijelo tijelo, pokreti su reducirani i suzdržani.

U posljednjem intervjuu majka opisuje nekoliko pokreta koje djevojčica prije istraživanja nije radila kod kuće, a sada ih je počela izvoditi: pokrete sa šalom i lopatom za pilates.

Asistentica nije primijetila veću svijest o tijelu, ali je primijetila pomak u korištenju prostora koji djevojčica sada koristi samoinicijativno.

Analiza podataka vezanih uz poticanje verbalne komunikacije nije pokazala veći pomak. Mali pomak u verbalnoj komunikaciji postignut je u kasnijim sesijama, a odnosi se na dodavanje glasa pokretu, izgovaranjem dugog samoglasnika „A„. Prema pisanim dnevnicima terapeutkinje u obuci, u posljednjoj fazi istraživanja djevojčica je, promatrajući se u ogledalu, proizvodila neartikulirane glasove. Majka izjavljuje da djevojčica na taj način komunicira samo s logopedom. U sesijama terapije pokretom i plesom uspjela je proizvesti glas pred ogledalom.

Iako nije bilo većih promjena u verbalnoj komunikaciji, komunikacija je ostvarena na drugoj razini. Prema Marian Chace, empatijsko zrcaljenje dolazi iz vlastitog intuitivnog iskustva odražavanja njezinih pacijenata u namjeri da uđe u njihov svijet. Komunikacija je bila njezin cilj. Dala im je do znanja da je dostupna i zainteresirana za njihove osjećaje, pokrete i misli (Chaiklin & Wengrower, 2009). Ovakva razina komunikacije je građena tokom ove studije slučaja.

Zadnja **analiza podataka odnosila se na smanjenje autoagresije**. U prvoj seansi autoagresija je izražena udarcem šakom u prsa. Djevojčica bi bila autoagresivna u situacijama kada nešto nije htjela učiniti - bio je to njen način da kaže: „NE”.

Promatranje srednjeg dijela terapijskog procesa pokazuje da je autoagresija istog intenziteta. Posljednja seansa pokazuje

smanjenu autoagresiju. Treba naglasiti da rezultati pokazuju smanjenje agresivnosti u posljednjoj seansi zbog uspostavljenog dobrog odnosa djevojčice sa specijalizanticom koja zbog poznavanja obrasca ponašanja djevojčice može predvidjeti situacije koje djevojčici uzrokuju nelagodu. Može se zaključiti da se agresija izbjegava izbjegavanjem negativnih stanja.

Majka i asistentica nisu primijetile smanjenje ili izostanak autoagresije.

Nikolić (2010) objašnjava da su poticanje normalnog razvoja, osamostaljivanja i socijalizacije, uz slabljenje negativnih oblika ponašanja (agresije, stereotipa, autoagresije) glavni terapijski ciljevi, uz ciljeve odgoja i obrazovanja, odnosno cjelokupne rehabilitacije osoba s autizmom (2010).

S obzirom na navedeno, nastavak terapije pokretom i plesom kroz duži vremenski period imala bi veći utjecaj na smanjenje autoagresije u ovoj studiji slučaja.

4. Zaključak

Bez mogućnosti verbalne komunikacije za razmjenu ideja kako bi se stvorilo zajedničko iskustvo, zajedničko kretanje bilo je primarni način da se vidimo, iskusimo i upoznamo. Zajedničkim kretanjem i zrcaljenjem razvio se siguran odnos i povjerenje između autistične djevojčice i specijalizantice terapije pok-

retom i plesom. Taj je odnos bio ključan za uspostavljanje kontakta očima. Možemo zaključiti da je razvijanjem veze i povjerenja između autistične djevojčice i specijalizantice uspješno ostvaren kontakt očima.

Postignut je mali napredak u verbalnoj komunikaciji. Koristeći intervenciju davanja glasa kao produžetka pokreta, djevojčica s PAS uspjela je izgovoriti dugi samoglasnik „A“ popraćen pokretom. U posljednjoj fazi istraživanja djevojčica je neartikulirano mrmljala pred ogledalom, promatrajući se. Iako je u seansama zabilježen blagi napredak u verbalnoj komunikaciji, majka i asistentica nisu primijetile poboljšanje. Bilo bi zanimljivo vidjeti što bi se promijenilo u nastavku rada s verbalnom ekstenzijom pokreta, što je svakako implikacija za daljnja istraživanja na ovu temu.

Osvještavanje tijela i prostora postignuto je različitim intervencijama pristupa terapije pokretom i plesom. Intervencije poput polariteta, korištenja rekvizita i igre pomogle su autističnoj djevojčici da koristi i pokreće cijelo tijelo. Majka je primijetila promjene u kretanju kod kuće, posebno tijekom igre. Ipak, najveći pomak u ovom dijelu istraživanja uočen je u korištenju prostora.

Na početku istraživanja prostor ispred zrcala korišten je većinu vremena tijekom seansi, no u posljednjoj sesiji taj je prostor korišten samo za uvodni ritual. Nakon toga su se sve intervencije odvijale u otvorenom prostoru. Asistentica nije

zapazila veću svijest o tijelu, ali je primijetila pomak u korištenju prostora. Djevojčica bi prostor koristila samoinicijativno.

Autoagresija je i dalje prisutna, ni majka ni asistentica nisu primijetile smanjenje ili izostanak autoagresije. To što rezultati pokazuju smanjenu agresiju u posljed-

njoj seansi može se pripisati dobrom odnosu specijalizantice s djevojčicom, poznavanju obrazaca ponašanja i sposobnosti predviđanja situacija koje kod nje izazivaju nelagodu.

S obzirom na sve navedeno, može se zaključiti da intervencije terapije pokretom i plesom imaju učinak na djecu iz autističnog spektra.

5. Literatura

- Bujas Petković, Z. i Frey Škrinjar, J. (2010). *Poremećaji autističnog spektra: značajke i edukacijsko-rehabilitacijska podrška*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bujas Petković, Z. (1995). *Autistični poremećaj*. Zagreb: Školska knjiga.
- Chaiklin, S. i Wengrower, H. (2009). *The Art and Science of Dance/Movement Therapy, Life is a Dance*. New York: Routledge.
- Chodorow, J. (1991). *Dance therapy & depth psychology, The moving imagination*. Routledge; 1st edition.
- Cohen, L., Mnion, L., & Morrison, K. (2011). *Research Methods in Education*. London, New York: Routledge.
- Dieterich-Hartwell, R. (2016). Dance/movement therapy in the treatment of posttraumatic stress: A reference model. *The Arts in Psychotherapy*, 38-46.
- Dubowski, J. i Evan, K. (2001). *Art Therapy with Children on the Autism Spectrum: Beyond Words*. London: Jessica Kingsley.
- Freundlich, B., Pike, L. i Schwartz, V. (2013). Dance and Music for Children with Autism. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 50-53.
- Gray, P. (2008). The value of play I: The definition of play provides clues to its purpose. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*, 92-104.
- Hanna, J. L. (2007). The Power of Dance: Health and Healing. *The Journal of Alternative and Complementary Medicine*, 323-331.
- Hannah, L. (2001). *Teaching Young Children with Autistic Spectrum Disorders to Learn*. Shawnee: Autism Asperger Publishing Company.
- Holinger, P. (2017). Play: A Different Perspective, Affects of Interest and Enjoyment. *Psychology Today*.
- Jordan, R. (2003). Social Play and Autistic Spectrum Disorders, A Perspective on Theory, implications and Educational Approaches. *PubMed*, 347-360.
- Keay-Bright, W. (2006). ReActivities: autism and play. *Digital creativity*, 149-156.
- Koch, S., Mehl, L. i Sobanski, E. (2014). Fixing the mirrors: A feasibility study of the effects of dance movement therapy on young adults with autism spectrum disorder. *Sage journals*.

- Martin, M. (2014). Moving on the spectrum: Dance/movement therapy as a potential early intervention tool for children with Autism Spectrum Disorders. *The Arts in Psychotherapy*, 545-553.
- Martinec, R., Šiškov, T., Pinjatela, R. i Stijačić, D. (2014). Primjena psihoterapije pokretom i plesom u osoba s depresijom. *Socijalna psihijatrija*, 145-154.
- McCaulle, B. J. (2019). Self-Esteem, Internalizing Symptoms, and Theory of Mind in Youth with Autism Spectrum Disorder. *Journal of clinical children and adolescent psychology*, 400-411.
- Milliken, R. (2010). Intervening in the Cycle of Addiction, Violence, and Shame: A Dance/Movement Therapy Group Approach in a Jail Addictions Program. *Journal of Groups in Addiction & Recovery*, 5-22.
- Mulherin. (2001). The Masterson approach with play therapy: A parallel process between mother and child. *American Journal of Psychotherapy*, 251-72.
- Newby, P. (2010). *Research Methods for Education*. London: Pearson Education.
- Nikolić, S. (2010). *Autistično dijete*. Viškovo: Cipetić.
- Payen, H. (1992). *Dance movement therapy: theory and practice*. London, New York: Tavistock/Routledge.
- Payne, H. (2006). *Dance Movement Therapy: Theory, Research and Practice (2nd edition)*. London, New York: Routledge.
- Rutter, M. (1978). Diagnosis and definition of childhood autism. *Journal of Autism and childhood schizophrenia volume*, 139-161.
- Sherborne, V. (1990). *Developmental Movement for Children*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Siri, K. i Lyons, T. (2012). *Cutting-Edge Therapies for Autism: Fully Updated Edition*. New York: Skyhorse.
- Studd, K. C. (2013). *Everybody Is a Body*. Indianapolis, Indiana: Dog Ear Publishing, LLC.
- Škrbina, D. (2013). *Art terapija i kreativnost, Multidimenzionalni pristup u odgoju, obrazovanju, dijagnostici i terapiji*. Zagreb: Naklada Veble d.o.o.
- Tortora, S. (2006). *The Dancing Dialogue*. Baltimore: Paul H. Brookes Pub.
- Whitehouse, M. C. (1797). Jung and dance therapy: Two major principles. *Eight theoretical approaches in dance movement therapy*, 55.
- Yin, R. (1984). *Case Study Research: Design and Methods*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Young, J. i Wood, L. (2018). Laban: A guide figure between dance/movement therapy and drama therapy. The art sin psychotherapy. *The Arts in Psychotherapy*, 11-19